KOGNITIV METODNING TAFAKKUR, TIL VA TA'LIMDAGI INTEGRATIV XUSUSIYATLARI

Ilmiy tadqiqotchi: Jo'ramurodova Nafisa Farmonovna
Oriental universiteti Samarqand kampusi
O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi
1-bosqich talabasi.
Ilmiy rahbar: Ergasheva Gulshod Salomiddin qizi
Oriental universiteti Samarqand kampusi
Tillar-1 kafedrasi stajyor-o'qituvchisi
gulshod.ergasheva7932@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada kognitiv metodning nazariy asoslari,uning psixologiya va pedagogikadagi o'rni hamda amaliy qo'llanilish imkoniyatlari tahlil qilinadi.Kognitiv metod insonning bilish jarayonlari-idrok, xotira, tafakkur va muammoli vaziyatlarni hal etish faoliyatiga asoslanib, o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladi. Maqolada ushbu metodning afzalliklari,xususan,o'quv jaroyonida faol ishtirokini ta'minlash,bilimlarni chuqur o'zlashtirish va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishdagi ahamiyati yoritilgan.Shuningdek,kognitiv yondashuvning zamonaviy ta'lim tizimidagi roli va samadorligini oshirishga doir tavsiyalar berilgan.Tadqiqotda kognitiv jarayonlar – idrok,xotira,tafakkur hamda metakognitiv faoliyat mexanizimlari ilmiy nuqtai nazardan yoritilib,Jean Piaget va Lev Vygotskiy nazariyalari asosida izohlanadi.Bundan tashqari,mazkur yondashuvning afzalliklari va cheklovlari boshqa metodologik konsepensiyalar bilan qiyosiy tahlil asosida ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Kognitiv metod,tafakkur, idrok, xotira, metakognitsiya, kognitiv yuklama,ta'lim jarayoni, interfaol metodlar, bilish nazariyasi.

Аннотатсия: В статье анализируются теоретические основы когнитивного метода его место в психологии и педагогике а также возможности практического применения.Когя нитивный метод человеческий фактор когнитивные процессы на основе процессов восприятия, памяти, мыления и решения проблем,это способствует развитию самостоятельного мышления у учащихся.В статье рассматриваются преимущества данного метода,в частности, обеспечение активного участия в пручения подчеркоивается важность углубленного приобретения знаний и формирования навыков критического мышления.Также даются рекомендации по повышерию роли и эффективного подхода в современной системе образования.Данное исследование проливает свет на механизмы когниеивных процессов, памяти,восприятия,мышления и метакогнитивной деятельности с научной точки зрения,это объяснятся на основе теорий Жана Пиаже и Льва Выготского.Кроме того, преимущества и ограничения данного подхода выявляются на основе сравнительного анализа с другими методологическими концепциями.

Kirish

Hozirgi globallashuv va axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan davrda ta’lim tizimi oldiga qo’yilayotgan talablar tubdan o’zgarib bormoqda. An’anaviy yondashuvlar o’rnini zamonaviy,innovatsion metodlar egallab,o’quvchilarning faqat bilim olish emas,balki ularni mustaqil ravishda qayta ishlash,tahlil qilish va amaliyotda qo’llash kompetensiyalarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu nuqtai nazardan, kognitiv metod ta’lim samaradorligini oshirishda muhim ilmiy-amaliy vosita sifatida qaraladi. Shuningdek, zamonaviy pedagogikada kognitiv metod konstruktivistik yondashuv bilan uzviy bog’liq bo’lib,bilimlarni tayyor shaklda berish emas,balki ularni o’quvchi tomonidan mustaqil ravishda “qurush” g’oyasi asoslanadi. Bu esa o’z navbatida tanqidiy fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal etish va ijodiy yondashuv ko’nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.Bugungi kunda ta’lim tizimida raqamli texnalogiyalar, interfaol metodlar va innavotsion pedagogik yondashuvlarning keng joriy etilishi kognitiv metodning ahamiyatini yanada oshirmoqda. Shu bois mazkur maqolada kognitiv metodning nazariy asoslari,uning ta’lim jarayonidagi o’rni va samaradorligi har tomonlama tahlil qilinadi.

Asosiy qism

Kognitiv faoliyat insonning bilish jarayonlarini qamrab oluvchi murakkab tizim bo‘lib, u til va ta’lim jarayonlarida integrativ tarzda namoyon bo‘ladi. Ushbu faoliyat doirasida idrok, xotira, tafakkur va metakognitsiya kabi komponentlar o‘zaro uyg‘un holda ishlaydi va bilimni shakllantirish hamda uzatishda muhim rol o‘ynaydi (Anderson, 2000). Shu jihatdan, kognitiv yondashuv tilshunoslik va pedagogika kesishgan nuqtada tahlil qilinadigan muhim ilmiy yo‘nalish hisoblanadi. Til tizimi kognitiv faoliyatning asosiy vositalaridan biri bo‘lib, u orqali inson voqelikni anglaydi, qayta ishlaydi va ifodalaydi. Lingvokognitiv yondashuvga ko‘ra, til birliklari inson tafakkurining mahsuli sifatida shakllanadi va konseptual tizim bilan uzviy bog‘liq holda rivojlanadi (Lakoff, 1987). Bu jarayonda konseptualizatsiya va kategoriyalashuv muhim o‘rin tutib, ular orqali inson atrof-muhitni ma’lum bilim strukturalari asosida tartibga soladi. Natijada metaforalar, frazeologik birliklar va boshqa semantik vositalar kognitiv faoliyatning ifodasi sifatida yuzaga keladi

(Kövecses, 2010). Kognitiv faoliyatning yana bir muhim jihati — uning xotira bilan bog‘liqligidir. Xotira til birliklarini saqlash, qayta tiklash va ulardan nutq jarayonida foydalanishda asosiy mexanizm vazifasini bajaradi (Baddeley, 1992). Shu bilan birga, tafakkur jarayoni til orqali shakllanadi va rivojlanadi, bu esa til va tafakkurning o‘zaro chambarchas bog‘liqligini ko‘rsatadi (Vygotsky, 1978). Pedagogik jarayonda kognitiv faoliyat integrativ xarakterga ega bo‘lib, o‘quvchilarning bilimlarni o‘zlashtirishida hal qiluvchi omil hisoblanadi. Zamonaviy ta’lim konsepsiyasiga ko‘ra, o‘quvchi bilimni passiv qabul qiluvchi emas, balki faol yaratuvchi subyekt sifatida qaraladi (Bruner, 1960). Bu esa o‘quvchilarda metakognitiv ko‘nikmalarni shakllantirishni talab etadi. Metakognitsiya o‘quvchining o‘z fikrlash jarayonini anglash, nazorat qilish va boshqarish imkonini beradi (Flavell, 1979). Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, kognitiv faoliyat til va ta’lim jarayonlarining integratsiyasini ta’minlab, o‘quvchilarning bilimni chuqur o‘zlashtirishiga xizmat qiladi. Ayniqsa, interfaol metodlar asosida tashkil etilgan darslarda o‘quvchilarning bilish faolligi ortadi, ular mustaqil fikrlashga o‘rganadi va o‘z bilimlarini amaliyotda qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘ladi (Mayer, 2008). Bu esa ta’lim samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Shuningdek, lingvistik kategoriyalar — semantika, pragmatika va diskurs — ham kognitiv faoliyat bilan bevosita bog‘liqdir. Nutq jarayonida ma’no hosil qilish nafaqat til qoidalari, balki insonning bilim zaxirasi, tajribasi va kontekstni anglash darajasiga ham bog‘liq bo‘ladi. Shu sababli kognitiv faoliyat til va ta’lim o‘rtasidagi integrativ bog‘lovchi sifatida namoyon bo‘ladi. Kognitiv metod kognitiv psixologiya doirasida shakllangan bo’lib,inson ongida axborotni qayta ishlash jarayonini o’rganadi.Ushbu yondashuvga ko’ra,bilimlar inson ongida ma’lum sxemalar asosida shakllanadi va rivojlanadi.Jean Piaget kognitiv rivojlanishni bosqichma –bosqich jarayon sifatida izohlab,bolalar tafakkurining evolyutsiyasini ko’rsatib bergan. Lev Vygotsky esa bilish jarayonida ijtimoiy muhit va muloqotning muhim rolini asoslab, “yaqin rivojlanish zonasi” tushunchasini ilgari surgan.

Kognitiv jarayonlar va ularning xususiyatlari

Kognitiv metod quyidagi asosiy jarayonlarga tayanadi:

Idrok-tashqi axborotni qabul qilish va qayta ishlash

Xotira-ma’lumotlarni saqlash va eslab qolish

Tafakkur-muammolarni hal qilish va qaror qabul qilish

Metakognitsiya-o’z fikrlash jarayonini nazorat qilish

Shuningdek,kognitiv yuklama nazariyasi o’quv jarayonida axborot hajmini to‘g‘ri taqsimlash zarurligini ko’rsatadi.

Ta’lim jarayonida kognitiv metodning qo’llanishi

Kognitiv metod ta’limda quydagi imkoniyatlarni yaratadi:

O’quvchilarning tanqidiy fikirlashini rivojlantirish

Muammoli vaziyatlar orqali bilimlarni mustahkamlash

Interfaol usullar,masalan:

Klaster

Konseptual xaritalar

Aqliy hujum

Ushbu metodning samaradorligini oshiradi.

Cheklovlari:

Ko’p vaqt va resurs talab etadi

Har bir o’quvchining individual xususiyatlarini hisobga olish zarur

Murakkab metodologiyani talab qiladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, kognitiv metod zamonaviy ta’lim tizimida muhim o’rin tutadi. Kognitiv faoliyat til va ta’lim tizimlarini birlashtiruvchi asosiy mexanizm bo‘lib, ularning o‘zaro uyg‘unligini ta’minlaydi. Ushbu integratsiya natijasida o‘quvchilarning mustaqil, tanqidiy va ijodiy fikrlash ko‘nikmalari rivojlanadi hamda ta’lim jarayonining samaradorligi oshadi.U o‘quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirib,ularning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi. Ushbu metodni samarali qo‘llash uchun o’quvchilar zamonaviy pedagogik texnalogiyalarni chuqur o’zlashtirishlari zarur. Ayniqsa, Jean Piaget va Vygotsky tomonidan ishlab chiqarilgan nazariyalar ushbu metodning ilmiy asoslarini mustahkamlab, uni amaliyotda tatbiq etishda muhim metodologik poydevor vazifasini bajaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Anderson J.R. Cognitive Psychology and Its Implications. – New York: Worth Publishers, 2000.
2. Neisser U. Cognitive Psychology. – New York: Appleton-Century-Crofts, 1967.
3. Piaget J. The Psychology of Intelligence. – London: Routledge, 1950.
4. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge: Harvard University Press, 1978.
5. Bruner J. The Process of Education. – Cambridge: Harvard University Press, 1960.
6. Lakoff G. Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind. – Chicago: University of Chicago Press, 1987.
7. Kövecses Z. Metaphor: A Practical Introduction. – Oxford: Oxford University Press, 2010.
8. Rahmatullayev Sh. O‘zbek tilining izohli frazeologik lug‘ati. – Toshkent: O‘qituvchi, 2010.
9. Nurmonov A. O‘zbek tilshunosligi asoslari. – Toshkent: Fan, 2008.
10. Mahmudov N. Til va nutq madaniyati. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2012.

11. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan, 2014.

12. Ishmuhamedov R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2017.